

JELLEGZETES KOPONYÁK A SZEGED-VÁROSI MÚZEUMBAN.

A régi világban jó Fejér Györgyünk költői hevülettel lendült neki az embertani tudománynak, amikor Anthropológia¹⁾ c. művét eme sorokkal kezdte:

„Haj! mi felséges, csuda mű az Ember! . . .

Angyaloknál csak kevesebb, mivel hogy fele állat . . .“

A tiefenbrunni orvos, dr. Gall Frigyes József, Lavater phrenológiai kísérletein túltéve magát, prózában igyekszik szárnyra bocsátani különleges koponyaelméletét,²⁾ melynek lelkes hirdetőjévé válik egy magyar orvos is, dr. Patzek Károly.³⁾ Gall szerint az agyban minden velünk született tehetségnek van egy műszere s ezek az agy külsején ütik ki magokat s a koponyán kiemelkedések alakjában jelentkeznek. A lelki hajlandóságokat tehát valósággal geometrikusan körülhatárolt területekre lokalizálta úgy az agyvelő, mint ennek felnyomulása folytán a koponya felületén. Legnagyobb túlzásba akkor esett, mikor oly helyeken is vett fel különböző hajlamokat, melyeken belül nincs agyvelő. Pl. a nyelv-, szín- és számtani tehetséget a szemöldökív külső részének erősebb kidomborodása jelzi szerinte. A szóérzékről, illetve az emlékezőtehetségről azt tartotta, hogy a szemüregtet le- és kinyomja, innét van az, hogy a könyvtárosok rendszeren dű!edt szeműek(!).

Teljesen a Gall-féle tudományos ábránd értékével bír dr. Biszky Zachariás ukrán orvos lélekvizsgáló diagnoszkópja is, melyet a napilapok nemrég nagy elragadtatással ismertettek. Hiába zárja ugyanis a nagy felfedező a megvizsgálandó pácienszt magas váltakozású áramkörbe s hiába tapogatja a legkitűnőbb elektródokkal is a koponya felületének különböző pontjait, a különböző tehetségek és hajlamok meghatározott körzetű területekre nem szoríthatók. Még a híres kriminalanthropologus, Lombroso Caesar is beleesett abba a hibába, hogy a koponya difformitásaiból megalkotta a született gonosztevők típusát,

¹⁾ Fejér György: Anthropologia. 1807.

²⁾ J. I. Gall: Sur les fonctions du cerveau . . . Paris. 1822.

³⁾ Patzek Károly: Emberesmértető töredék. Pest. 1883. Dissertationes Med. Pest, Hungaricae. II—25.

holott az abnormis méretű és formájú koponyák az elmebetegék, epilepsziások és a degenerált gonosztevők közös jellegzetességei gyanánt szerepelhetnek. Sommernek teljesen igaza van abban, hogy alaki rendellenességeket lelki degeneráció jeléül tekinteni teljesen elhibázott dolog s a morfológiai vizsgálódások értékkel csakis akkor bírnak, ha működési megfigyelésekkel kapcsolatosak. A francia Vacher de Lapouge⁴⁾ a koponyaformák hihetetlenül egyoldalú értékelése folytán szintén oly elméletbe szédül bele, mely határos a szövetségessel. Azt hirdeti, hogy az 50 millió szöke hosszúfejű (dolichokran) az elsőosztályú faj s arra van hivatva, hogy a másodrendű s demokrata brachikran (rövidfejű) faj felett uralkodjék. De vajjon mit szól majd ahhoz, amit az elmeorvosok vizsgálatai bizonyítanak, hogy az elmebetegeknél igen gyakori a dolichokran fejtypus?

A tudományos képzelet merész csapongása érthetővé teszi a szkeptikus francia író, Henry Beyle ama elkeseredett kifakadását, hogy az, amit a könyvekben leríunk nem hasonlít jobban a valósághoz, mint „az eke a szélmalomhoz“.⁵⁾

Mikor Móra Ferenc múzeumi igazgató úr szívessége és Czögler Kálmán tanárkollégám előzékenysége folytán alkalmam nyílt a szegedi városi múzeum különböző korú koponyái közül 17-et kranioszkópiái s némi kranimetriai vizsgálat alá venni, rasszmegállapítási

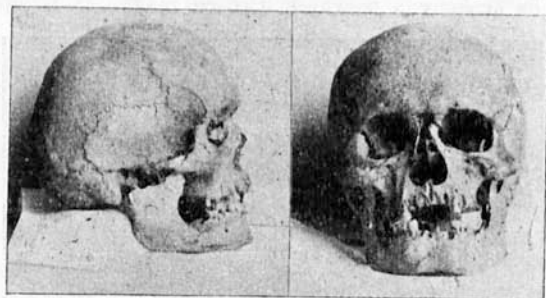

Fig. 1. kép.

szándék lebegett szemem előtt. A vizsgálat végén azonban, tekintettel a rasszjellegek chaotikus zavarára, megelégedtem a speciális morfológiai és anatómiai jellegzetességek megállapításával is. A hely korlátolt terjedelme miatt a 17 koponya közül csupán ötnek az ismertetésével foglalkozom, mint amelyek legfelölőbb jellegzetességekkel bírnak. Legelsőnek a két kunágotai, honfoglaláskori fejevázat ismertetem, melyek a folyóirat más helyén tárgyalt kunágotai leletekkel kapcsolatban kerültek felszínre.

1. Az egyiknek (1. kép.) fejindexe 85,40, mely Broca-Topinard régi indexbeosztása szerint subbrachykran, azaz alig rövidfejű, míg a Lenhossék által követett Martinféle jelzés szerint brachikran (rövidfejű). Jellegzetességei: közép magas, erősen széles fej, széles, rövid, egyenes arc, benyomott orrgyök, ujjbenyomáshoz hasonló, erős eb-fogí árkokkal (fossa canina). Rövid, de erős szemöldökívek, széles homlok, a bal-

⁴⁾ Jean Finot: A fajok problémája. Bpest. 1909.

⁵⁾ Bourdeau I.: A jelenkori gondolkozás mesterei. Budapest. 1907.

oldali felső szemüregszélen nemesak bevágás (incisura trochleris), de lyuk is található (foramen supraorbitale). A homlok meredek, míg a nyakszirtili rész gyengén lépcsőzetes. Az alsó állcsont ágai (ramus) feltűnően szélesek s csaknem derékszöveget alkotnak a testtel (corpus), a szöglet szöge 95° ; a symphysis-szög 85°). Feltűnő a tarkóizombenyomat fejlettsége. A külső nyakszirtili gumó (Inion) erős. A fejtűz legfeltűnőbb bonctani jellegzetessége a jobb- és baloldali lambdavarrat (sutura lambdoides) kettőzöttsége a a lambdavarrat között levő nagyszámú varratcsontok (ossa intersuturalia). A baloldali falcsontlik helyén alkalmasint üléstől származó ujjbenyomatszerű bemélyedés van. A belső álltővis (spina mentális interna), melyhez a nyelvizmok tapadnak (musculus genioglossus) erőteljes, kúpszerűen kiemelkedő. A fejtűz 40—45 év körüli egyéné lehetett.

2. A második kunágotai fej (2. kép.) valamivel idősebb egyéné (45—50 éves). Fejindex: 86.05, tehát Denikert csoportosítása szerint rövidfejű, Martin szerint hyperbrachykran, azaz túlrövidfejű. Elmekórtani szempontból atypikus fejméret, mely pszichikai defectusra predisponál.⁹⁾ Az agykoponya mellső-hátsó része ferde; az arc hosszú és keskeny s prognath. Erősen magas és középszéles fej. Valósággal Janus-arc, mivel

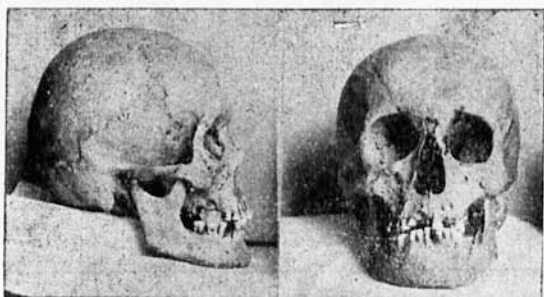

Fig. 2. kép.

a jobboldali ebfoji árok fejlett, ellenben a baloldali elmosódott. A magas koponya alsó állcsontja karcsú ágú. Szöglet-szög: 120° , symphysis-szög: 80° . A nyílvarrat hátsó részén az Obelontól kiindulólag erős duzzanat (torus) látható, mely két ágra oszolva halad hátra s a falpontok mentén elsímul.

3. Nagyon speciális koponya a röszei avar lovassírban lelt fejtűz, állcsont nélkül. A koponya 50 év körüli egyénre vall. A terjedelemben is

hatalmas fej indexe 83.33, tehát Denikert subbrachykran típusa, Martin szerint pedig a brachykran csoportba tartozó, alacsony, széles fej, a szélső határ felé hajló calottejelzővel. Az arc egyenes, széles. Bemélyedt orrgyök (na), téglányalakú, kicsiny szemüreg, fejlett szemöldökív (arcus superciliaris), nagy szemüregfeletti lik, baloldalon kettő is. Lapos, széles orr, szinte kerek alakú orrnyílás, melynek szegélye nem éles, hanem simán kifelé hajló. Ebfoji árok gyengék, a csecsnyúlvány (processus mastoideus) hatalmas. Feltűnő rendellenesség észlelhető a szájpadosont (os palatinum) alakján. Patkóalakú körvonala teljesen állatiás typust mutat. Ritkaságok közé tartozik. A homlokvarrat (sutura frontalis s. matopica) záródása folytán a homlokcsontot hosszirányban duzzanat (torus) szeli át. Legsajátságosabb azonban az occipitális rész bonctani jellege. A nyakszirtilcsont tarkóvonal helyén tompa taraj (crista), az alapi részen pedig lécek, nyúlványok, éles kiemelkedések egész serege látható. Inion gyenge, az öreg lyuk (foramen magnum) kicsiny. A nyakszirtilcsont pikkelyrésze (pars squamosa)

⁹⁾ Dr. Konrád I.: A Magyarországon élő népjajok koponyaalkati viszonyai. Magyar orvosi archívum új folyama. VI. köt. pótfüzete. Bpest. 1905.

három fődarabra tagozódik, varratok révén, de minden darab elmosódott varratok által több kisebb, szabálytalan alakú darabra oszlik. A nyakszirtesont rendellenesen vastag s felülete annyira egyenetlen és tagozott, hogy szinte arra lehet következtetni, hogy életében rendkívüli súlyos occipitális zúzódást szenvedhetett, melynek nyomán erős csontborjázás, csonthegképződés állott elő. A bal halántéksont mellső szöglete felett ütéstől származó mélyedés látható. A múzeum koponyagyűjteményének legértékesebb s legértékesebb fejevére gyanánt tekinthető ez a valóban kemény avar koponya.

4. Az európai hírvű *csókai* lelet egy koponyájáról is meg kell emlékezni. Torontál-megyében, Csóka község határában terül el a Kremenják nevű szélmalom, melyet Móra Ferenc kutatót át, 8 éven keresztül végzett, szakszerű gondos munkával. A már rézkorba áthajló neolitikum emlékei kerültek itt felszínre, köztük három fejváz is, melyek közül csak egynek a megvizsgálására nyílt alkalmam. A sírmellékletek legértékesebb része a szeged-városi múzeumban van elhelyezve s közszemlére bocsátva. E szinte megbecsülhetetlen értékű ritkaságokat tartalmazó leletekről Bella Lajos is különös figyelemmel emlékezik meg.⁷⁾ A koponya rövidfejű (fejindex: 84·92), hátrafutó, szépen ívelt homlokkal. Magas és keskenyfejűséget észleltem, társulva erős prognathíával. Gyenge szemöldökívek, csaknem kerek alakú, bestiális típusú szemüreg, egyenes orr, széles arc, gyenge ebfoji árok a főbb jellegzetességek. Jobboldali ferdefejűsége (plagiocephalia) tetőkeretes szemléletnél (norma vertikális) felülnő. Baloldali lamdavarratban a lambdapont közelében varratsontocskát találni. A koponya csontjai karcsúak, subtilisek, nőies jellegűek. Életkor 35 év körül.

5. Nem hagyhatom említés nélkül a *népvándorláskorinak jelzett ada-moholi* fejváz-töredéket, melynek occipitális része hiányzik. Hozzávetőlegesen hosszúfejű, alacsony, szépen ívelt homlok, erős szemöldökívek, erősen sasorr, négyszögdomú szemüreg, gyengén fejlett ebfoji árok, a bregma táján magasra hágó halántékvonal stb., az említésre méltó legfontosabb morfológiai bélyegek. A koponya fő nevezetessége azonban két, a velőig ható súlyos sérülése, melyek azonban szépen beheggedtek. Az egyik a baloldali falcsonton, az Obelion közelében 4·2 cm. hosszú, ferdén haladó mély vágás, a csontot átható, árokszerű mélyedés, melynek jobb szélét narancsszelethez hasonló csont határolja, mintha a kímetszett csontcikk lett volna odaforrasztva? A sebész fokoshoz hasonló vágóeszközzel történhetett. Nem kevésbé súlyos vágott seb a másik sem. Ez a jobboldali felső szemgödörszéli bevágódástól (incisora supraorbitalis dextra) kiindulva balra átvonul a homlokcsonton s a koszorúvarrat közelében a falcsontok balra lefelé fordul s a koponyacsontot a homlokcsont tetejéről a koszorúvarratig bezúzta 4·5 cm. hosszúságban s a velőig hatolt s árpaszemalaku nyílást vágott a koponyán. A csont szélek szépen beheggedtek. Ehez a borzalmas kardvágáshoz ugyan csak athléta karok kellettek!

A rasszbeli hovatartozás megállapításának nehéz voltát legjobban illusztrálhatja azzal, ha a fent ismertetett koponyák kranioskopiai és főbb kranimetriai adatait felhasználva, kísérletet teszünk erre is.

⁷⁾ Arch. Értesítő 1917-ik évfolyamában, báró Miske Kálmán: „Versuch eines chronologischen Systems der ungarländischen Bronzezeit“ c. művének ismertetése kapcsán.

	Hosszúság-szélességi index (cephal index)	Hosszúság-magassági index	Szélesség-magassági index	Calotte-jelző
I. Kunágotai honfoglaláskori	85·40	73·68	89·24	61·29
II. Kunágotai honfoglaláskori	86·05	83·14	100·00	61·37
III. Röszei avarkoponya	83·33	69·25	83·93	50·30
IV. Ada—Mohol népvándorláskori ?	76·57 ?	—	—	—
V. Csókai neolithvégi	84·92	87·20	102·27	56·39

Az első nehézséggel ott találkozunk, amikor az anthropometriában a módszertani egyöntetűség hiányát vagyunk kénytelenek konstatálni, melyre kitűnő anatómusunk, Lenhossék Mihály is rámutatott.⁸⁾ Munkánk alaposágát kedvezőtlenül befolyásolja az a körülmény is, hogy pl. az európai emberfajta osztályozására felállított rasszcsoportok száma az egyes anthropologusok szerint változó. Ripley⁹⁾ amerikai anthropologus három, ellenben az orosz-francia Deniker¹⁰⁾ hat typust vesz fel. Minél kevesebb a csoportok száma, annál vázlatosabb, felületesebb a typus megállapítás, viszont több csoport esetén több typus jellegzetességeit is mutathatja ugyanazon koponya s határozott pontossággal egy typusba se sorolható. Mivel rasszmegállapító kísérleteknél csaknem nélkülözhetetlen fontosságú a természet nagyságának ismerete is, s mert jelen esetben ezzel nem rendelkezünk, annál megbízhatóbb tehát az eredmény. Az alábbi példák szolgáljanak tanulságul azok számára, akik úgy gondolják, hogy akár régi vázak, akár élő egyének alapján a néptypus megállapítása egyszerű dolog.

Az I-ső kunágotai fej, koponyajelzője alapján a Deniker-féle „race occidentale“ (homo alpinus) csoportba sorolható, míg a széles, rövid arc, széles orr stb. a „race orientale“ (keletbalti) typust mutatják, sőt a kiálló nyakszirt folytán a mediterrani rassz is jogot formál hozzá. Megjegyzendő, hogy a széles, rövid arc, széles, lapos orr az öskún (besenyő) typushoz is közel áll, ha figyelembe vesszük dr. Bartucz ezirányú vizsgálatait.¹¹⁾

A II-ik kunágotai koponya a „homo alpinus“ rövidfejűségén kívül a dinári és adriai rassz hosszúkás arcát is magára ölti s baloldali ebfogó árkának elmosódottsága folytán félorcával a „race orientale“-val (kelet-

⁸⁾ Lenhossék M.: Teendők az anthropologia terén. Ethnographia. 1915. évf.

⁹⁾ W. I. Ripley: The races of Europe. London, 1900.

¹⁰⁾ Deniker: Les races et les peuples la terres. Paris, 1900.

¹¹⁾ Dr. Bartucz L.: Egy régi kúntelep embertani feltárása. Antropológiai füzetek, 1923. évf. 4—6. sz. Bpest.

balti rassz) kacérkodók. A Martin-féle jelzőjű túlrövidfejűség (hyperbrachykrania) különben az őskún fajtát jelképezi. Érdekes jelenség tehát, hogy a két kunágotai, honfoglaláskori fejtípus közül az elsőnek az arca (cranium viscerale), a másodiknak pedig a feje teteje (cranium cerebrale) képviseli az őskún típust, természetesen mindehez hiányzik még a természet rasszjellegzetessége is.

Leghatározottabb karaktere van a röszkéi avar koponyának, mely mérsékelt rövidfejűségével, széles, szegletes arcával s lapos és széles orrával a mongol és turáni jellegekkel keveredett szláv típusból alakult keletbalti (race orientale) csoportra illeszthető. Ez a legjellegzetesebb őskún-besenyő típusú koponya, csupán az csökkenténi tipikus voltát, hogy mérsékeltlen rövidfejű (a Deniker-féle kisértékű rövidfejűség = subbrachykrania). A csóka koponyán dinári és keletbalti („race orientale”) jellegek domborodnak ki leginkább. Az erősen sérült ada-moholi fej az északi és keletbalti rassz jellegzetességeit mutatja. Honfoglaláskori leleteknél magam és mások is több esetben talákoztunk ezzel a különleges, némileg a jász-típusra emlékeztető koponyaalkattal.

Hazai tudósaink, mint pl. Lenhossék,¹²⁾ Bartucz¹³⁾ stb. bármint is igyekeznek népszerűsítő cikkeikkel a rasszmegállapítási ismereteket közkinccsé tenni, az e téren uralkodó nagy határozatlanság még mindig nem tud rendet teremteni a faji hovatartozandóság zűrzavarában. Sehogysem akarjuk belátni azt, hogy a relative kis számú egyéneken végzett anthropológiai vizsgálatokból kellő értékkel bíró tudományos következtetéseket levonni lehetetlen. Viszont kerülnünk kell az embertani vizsgálatok túltengő részletezését is, melybe túlzott alaposágával néhai professzorom, az európai hírvé anthropológus, dr. Török Aurél tévedt bele, az általa szükségesnek tartott méretek végtelen száma folytán.¹⁴⁾

És ha speciálisan a bennünket magyarokat közelről érdeklő honfoglaláskori fejtípusok jellegzetességeiből akarjuk egy-egy egységes magyar típus képét alkotni meg, úgy még most se tudunk sokkal többet, mint évtizedekkel ezelőtt, hogy t. i. az ősmagyarok főleg hosszú- és középféjű típust mutatnak, a mai magyarság pedig rövidfejű. Vikár Béla szerint húszféle népből alakult az ősmagarság. Az is eldöntetlen, hogy vajjon vegyülék vagy keverék nép-e? Wiklung finn nyelvész¹⁵⁾ az előbbinek, a mi Szinyei Józsefünk pedig¹⁶⁾ az utóbbinak tartja. Sirelius

¹²⁾ Lenhossék M.: Európa lakosságának eredete és fajúbeli összetétele. Term. Tud. Közlöny 1918. évf.

¹³⁾ Dr. Bartucz L.: Milyenek voltak a honfoglaló magyarok? Bpest. 1926. (Az Est hármaskönyve.)

¹⁴⁾ Dr. Aurél v. Török: Grundzüge einer systematischen Kranio-metrie. Stuttgart. 1890.

¹⁵⁾ K. B. Wiklung: Die uralische völker und sprachen. Upsala. 1915.

¹⁶⁾ Szinyei József: A magyarság eredete, nyelve és honfoglaláskori műveltsége. Bpest.

szerint¹⁷⁾ a finn-ugor népek sem alkotnak egységes typust, szóval teljesen kikristályosodott rasszjellegekről sem a magyarságnál, sem Európa többi népénél ezidőszerint szó sem lehet.

Szeged, 1926 március hó.

Krečsmárik Endre.

CHARAKTERISTISCHE SCHÄDEL IM SZEGEDER MUSEUM.

(Abkürzung.)

Von den Schädeln verschiedenen Alters des Szegeder Museums wurden 17 untersucht, von denen der Verfasser sich auf die Besprechung von 5 beschränkte.

Zwei von diesen kamen aus den Ausgrabungen von *Kunágota*¹⁾ aus Tageslicht.

1. Der Cephalindex des einen ist 85·40, er ist also nach der Einteilung Broca-Topinard subbrachykran, nach der Martin-Lenhossék'schen: brachykran. Charakteristik: ein mittelhoher, sehr breiter Kopf; ein breites, kurzes, gerades Gesicht; eingedrückte Nasenwurzel mit fingereindruckähnlichen starken Fossa canina; kurze, aber starke Augenbrauenbögen, eine breite Stirne. Am oberen Rande der linken Augenhöhle ist nicht nur ein Einschnitt (incisura trochlearis), sondern auch ein Loch zu finden (foramen supraorbitale). Die Stirne ist steil, der Genickteil ist schwach abgestuft. Die Verzweigungen (ramus) des Unterkiefers sind auffallend breit und bilden mit dem Körper (corpus) beinahe einen rechten Winkel; der Eckwinkel beträgt 95°, der Symphysiswinkel 85°. Auffallend ist die Entwickelheit des Genickmuskuleindrucks. Die auffallendste anatomische Charakteristik des Schädelgerüsts bilden die Verzweifachung der rechts- und linksseitigen Lambda-naht (sutura lambdoidea) und die zahlreichen Nahtknochen (ossa intersuturalia) zwischen der Lambda-naht. An der Stelle des linksseitigen Wandknochens ist eine, Wahrscheinlich von einem Schläge stammende Vertiefung. Die Spina mentalis interna, an welcher der Musculus genioglossus klebt, ist stark und hebt sich konisch hervor. Der Schädel stammt von einer 40—50 jährigen Person.

¹⁷⁾ U. T. Sirelius: Die Herkunft der Finnen. Helsinki. 1924.

¹⁾ Cf. pag. 134, ff.